

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије одржаног
6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година II / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
мр Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Јелена Јовановић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
проф. др Никола Рамић
проф. др Веран Станојевић
проф. др Анђелка Пејовић
проф. др. Савка Благојевић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
доц. др Сања Ђуровић
доц. др. Надежда Силашки

Лектура и коректура

доц. др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Јелена Петковић

За издавача

проф. Слободан Штетић,
декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Графостил, Крагујевац

Тираж

250 примерака

ISBN 978-86-85991-30-1

Зборник радова са II научног скупа младих филолога
Србије одржаног 6. марта 2010. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година II / књ. 1

Крагујевац, 2011.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомном зборнику штампани су резултати са II научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Из самог назива скупа види се да зборник доноси резултате из двеју тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности. А језик и књижевност и јесу области што одражавају научно-наставну суштину филолошког дела Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Уз то то су научне области из којих се изводе докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Због тога је скуп младих филолога нераскидиво повезан са докторским студијама, он је на својеврстан начин и пратилачки и интегрални део докторских студија. На њему, наиме, учествују сви докторанди са прве и друге године докторских студија језика и књижевности. Докторанди са докторских студија само су део, и то мањи, учесника овога скупа. На овоме, другом по реду скупу младих филолога, с рефератима је учествовало више од сто педесет младих филолога не само из Србије (мада их је са универзитета у Србији било највише) него и из Црне Горе и Босне и Херцеговине (и то и из Републике Српске и из Федерације БиХ).

Ти реферати овде се штампају у два тома, који одражавају дисциплинарну структуру скупа. први том доноси реферате са секције *Савремена проучавања језика*, а други са секције *Савремена проучавања књижевности*. Сви пријављени и поднесени реферати нису, међутим, нашли места у овим зборницима, него само они који су прошли научну рецензију угледних филолога. Сама та чињеница својеврсни је посредни показатељ научне вредности овде штампаних прилога. Ти прилози, наиме, сведоче о заиста завидном научном нивоу њихових аутора, међу којима има и оних којима су ово први објављени научни радови. Радови штампани у овом двотомном зборнику на одређен начин репрезентују актуелни тренутак савремене филологије из перспективе њених најмлађих научних посленика. Док овај зборник иде у штампу, већ су разаслани позиви за III скуп младих филолога, тако да овај скуп добија карактер традиционалног. А из вида не треба испустити ни чињеницу да је ово једини скуп ове врсте не само у Србији.

За реферате и у њима изнесене резултате заслужни су искључиво референти – учесници овога скупа. За организацију скупа најзаслужнији су млади филолози са ФИЛУМ-а, а за штампање овога зборника заслужан је пре свега ФИЛУМ. и сви заслужују захвалност, јер без њих овога двотомног зборника не би било.

*Крагујевац,
јануар 2011. године*

Уредништво

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника Савремена проучавањем језика и књижевности доноси укупно 60 лингвистичких радова, тематски разврстаних у пет целина: I Историјскојезичка проучавања; II Лексичко-семантичка проучавања; III Синтаксичка проучавања; IV Стилистичко-семантичка проучавања; V Примењено-лингвистичка проучавања.

Радови у овом зборнику сврстани су у пет целина, на основу критеријума тематске припадности одређеним областима проучавања језика. Но, без обзира на такву тематску поделу, у зборнику се, као и претходне две године уосталом, јасно издвајају две велике групе радова. Прву групу радова чине радови из области лингвистичке србистике, и то у првом реду радови који се баве питањима лексике савременог српског језика, затим актуелним питањима синтаксе, те питањима у вези са стилистичким аспектом проучавања српског језика, док један број радова доноси теме из области контрастирања језичких појава у српском језику и одабраном страном језику. Радова са темама из историје српског језика, по правилу, најмањи је број, али то ни у колико не умањује вредност радова у овој целини зборника. У другој групи, коју чини двадесет радова, налазе се радови који се најшире могу сврстати у област примењенолингвистичких проучавања, а који доносе теме у вези са теоријским и практичним аспектима изучавања страног језика, затим теме у вези са предавањем и подучавањем страног језика, те мали број радова са методичко-дидактичким темама.

Пишући текст за претходни зборник, истакли смо уверење да ће овај зборник са скупа младих филолога представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и значајну књигу савремене српске лингвистике. Сада смо већ искрено сигурни у то да овај зборник са II научног скупа младих филолога Србије доноси радове који су квалитетни не само по одабиру питања, која се у њима разматрају, већ пре свега по начину и методама њихове обраде, те зрелим и научно утемељеним промишљањима језичких проблема.

*Крагујевац,
фебруар 2011. године*

Уредници

САДРЖАЈ

- О Зборнику / 5
- О првој књизи Зборника / 7

I ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

- Марина Курешевић*
Исказивање реченичне каузалности у Српској Александриди / 15
- Биљана Самарџић*
Дистрибуција полугласничког знака на материјалу књига Горажданске штампарије / 29
- Ивана Давићков*
О једном балканизму у говору села Смиловци, општина Димитровград (Облици чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица) / 39

II ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

- Јованка Милошевић, Данијела Радоњић*
О називима за обућу у савременом српском језику / 51
- Драгана Настјановић*
О денотативном варирању у деривационом гнезду појединих опсцених лексема / 61
- Марија Милосављевић-Тодоровић, Марина Спасојевић*
О колокацијским везама у фитонимији / 67
- Ненад Ивановић*
Индивидуална лексика у српском језику: творбено-семантичке одлике класе именица (на материјалу из Речника САНУ) / 79
- Нађаша Марковић*
О најчешће коришћеним нормативним квалификаторима у Речнику српскохрватскога књижевног језика МС / 95
- Милица Марјановић*
Лексикографско представљање лексема које означавају натприродна бића у дескриптивним речницима српског језика / 101
- Бојана Мојсиловић*
О апелативизацији и епонимима у српском језику / 109
- Ивана Маринковић*
О неким лексичко-семантичким и синтаксичким карактеристикама језика саобраћајних приручника / 117
- Maria Teresa Albano*
Uпотреба еронима u svakodnevnom govoru / 127
- Вера Јовановић, Анеџа Тривић*
Апелативи у разговорном језику млађе урбане популације / 135

Данијела Стјанић

Боје и човекова телесност и емоционални свет / 143

Маја Стокин

Дијалекатска лексика у бећарцима и шалајкама старог Новог Сада / 151

Нађалија Живковић

Употреба лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику / 163

Јулијана Вулећ

Употреба англицизама у немачком и српском језику и степен њихове адаптације / 169

Далиборка Балорда-Јанковић

Недоумице унутар терминологије страног поријекла
у часопису економске струке / 177

Ђушан Станковић

Cognitive Semantic Aspects of Animal Similes in English / 187

Александра Саламуровић

Утицај семантичко–лексичке идентификације актера у новинским текстовима
на стварање слике о Немачкој у српској штампи од 1990. до 2006. године / 197

III СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Миљана Барјамовић

Неки модели транспозиције врста речи у српском језику / 213

Милка Николић

Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као*
ишћо у књижевноуметничком функционалном стилу / 223

Јелена Пејковић

Акузативне конструкције са предлогом *кроз* у
функцији неконгруентног атрибута / 231

Родика Урслеску-Милић

Perlativnost u rumunskom i srpskom jeziku / 239

Вранимир Станковић

Pridevski vid u srpskom jeziku i pozicija prideva u nominalnoj
frazi u romanskim i germanskim jezicima / 247

Јелена Михаиловић

Статички аспект просторних односа у француском и
српском језику – *Dans l'herbe vs на траву* / 259

Нађаша Појковић

О француским прилошким изразима уведеним предлозима
à и *de* и еквивалентима у српском језику / 271

Рађмила Лазаревић

Morfosintaksičke osobenosti imenica i glagola sa značenjem
boje u italijanskom i srpskom jeziku / 285

Вера Вујевић

Елиптичне именичке фразе у савременом енглеском језику / 293

Тајјана Ружин

Каузативни глаголи са општим значењем принуде
у енглеском и српском језику / 301

Марко Банковић

Српски глаголи са префиксом *за-* и њихови енглески еквиваленти / 317

Žana Gavrilović
Semantička obilježja vidske opozicije *neprogresivno*
/ *neperfekatsko* u okviru prošlosti / 325

Сања Маричић
О глаголима промене у шпанском језику / 333

IV СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јелена Максимовић
Средства семиотичког и визуелног кода у новинској вести / 349

Славко Станојчић
Типични пример стварања језичког идентитета
(На језику наратора у Селенићевој прози) / 359

Соња Миловановић
Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића / 367

Јелена Даниловић, Сандра Стефановић, Милица Милојевић
Прекључивање кодова у роману Горана Војновића *Џефурји raus!* / 379

Aleksandra Milčić-Radovanović
Problem „slobodnog“ prevođenja u prevodu romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića na engleski / 389

Аида Шеховић
Жаргон у делу *Лицијација ветра* Весне Алексић / 397

Katalin Ozer
Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom
i srpskom jeziku i promena modusa / 403

V ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Alessandra Genovesi-Bogićević
„Petliću, Petliću! Nemoj da izađeš! *Lisica ti acchiappa!*“ Preključivanje kodova
i међујезички uticaj srpskog i italijanskog u govoru dvojezične dece / 417

Tijana Kukić
Italijanski kao међујезик kod srpskih govornika: sintaksičke,
pravopisne, leksičke i stilske greške / 431

Jelena Drljević
Učenje i usvajanje leksike. Specifičnosti leksike u
usvajanju produktivnih jezičkih veština / 441

Radmila Đaković, Tijana Dabić
Jezička anksioznost i strategije za uspešnu komunikaciju na stranom jeziku / 451

Valentina Tanjević-Milidrag, Raba Hodžić
Savremeni stavovi u vezi sa nastavom živih jezika: bilingvizam / 459

Ивана Ђурковић-Миладиновић
Ставови студената према комуникативној компетенцији
у настави енглеског језика / 467

Војкан Станојчић
Стратегија примене заједничког европског референтног оквира
у настави језика на универзитетском нивоу / 479

Marta Dimitrijević
Usvajanje sistema članova pri učenju engleskog kao drugog jezika / 487

- Mirko Cvetković*
Fonologija drugog jezika / 495
- Gordana Bojičić*
Gramatika u nastavi stranih jezika – nekad i sad / 505
- Anka Rađenović*
Neki problemi u vezi sa certifikacijom živih jezika / 513
- Mirjana Ćorković*
Učenje jezika kroz književnost: akademsko pisanje na rumunskom jeziku. Studija slučaja / 521
- Milan Milanović*
Computer-Assisted Language Learning and Testing: Teaching and Testing English Language / 533
- Милош Тасић*
Енглески језик и култура у међународној техничкој заједници / 545
- Ana Jovanović*
Nacionalni i jezički identitet/i na srpskohrvatskom govornom području nakon raspada Jugoslavije / 555
- Даница Јерошијевић*
Гринбергов модел стања и процеса у проучавању типологије језика / 563
- Ivana Milojević*
Primena jezičkog referentnog okvira u reformi nastave novogrčkog jezika kao drugog stranog jezika / 571
- Миланка Сијанкић*
Корелацијско – интегративни приступ у организовању припрема за извођење екскурзије у шестом разреду основне школе / 579
- Sandra Buljanović*
Metode i didaktički materijal korišćeni u nastavi mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu od osnivanja Katedre do danas / 585
- Војана Раденковић-Šošić*
Улога наставника у употреби нових техника у настави стручног језика / 595
- Аутори / 605

БОЈЕ И ЧОВЕКОВА ТЕЛЕСНОСТ И ЕМОЦИОНАЛНИ СВЕТ¹

Овим радом желимо да укажемо на то колико је богат семантички потенцијал номинација за боје у српском језику у трима доменима употребе: у језику фолклора, поетском језику и разговорном језику, где су анализирани устаљени изрази, термини и идиоми. Ограничићемо се само на човека и на његов психофизички свет. Користићемо се методом издвајања лексичко-семантичких варијанти и одређивања механизма семантичких трансформација. Прототипичност и симболику боја одређиваћемо у односу на савремена тумачења боја и са становишта психоанализе и са освртима на словенску митологију.

Кључне речи: семантички потенцијал назива за боје, лексичко-семантичке варијанте, механизми семантичких трансформација

Боје детерминишу читав човеков визуелни однос према свету и природи. Оне представљају, с једне стране одраз човековог емотивног и интелектуалног живота, али такође реципрочност условљавају и одређују исти тај унутрашњи човеков свет. Боју можемо посматрати са више страна. Она је а) физичка, оптичка појава, и као таква представља предмет *физике*, б) она је „доживљени фактитет“ и њоме се баве *филозофија* и *психологија*, она је, најзад, в) иманентан медијум сликарске уметности и осталих визуелних уметности (скулптуре, филма и сл.), функционише као симбол култа и религије, моде и свих осталих видова друштвене транспарентности, и као таква она је предмет друштвенохуманистичких дисциплина, пре свега *естетике*, *симбологије* и *културологије* (Петровић С.: 1994, 7). Ми ћемо овој корелацији боја и научних дисциплина додати још и *лингвистику*, јер перцепција боје условљава и језичка изражаја средства како кроз фон књижевности, тако и у домену разговорног стила, а ређе и у домину научног стила.

Поставља се питање да ли боје доживљавамо као атрибуте предметног света или их перцепирамо у складу са културним контекстом групе којој појединац припада. Затим, интересује нас колико емотивно и интелектуално доживљавање боја зависи од погледа на свет, индивидуалне и колективне психологије, филозофије и религијских опредељења и како се сви ти фактори одражавају на формирање прототипичности и симболичности комплекса боја. Потом ћемо разматрати како се преко те прототипичности и симболичности формира систем стереотипа који се јављају као епске формуле или тзв. „мртви епитети“ у фолклору, али разматраћемо како они функционишу као неуобичајени епитети у поетском изражавању, с једне стране, а како у колоквијалном говору где се врло често користе као устаљени изрази, термини или идиоми (нпр. *бела удовица*, *(бићи) зелен у лицу*, *(бићи) зелен од јада*, *сива еминенција*, *сиња кукавица*, *плава крв*, *црне руке*

1 Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту 148005 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израза Речника САНУ*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

итд.). Истраживањем везе фолклорне слике света и језика кретаћемо се у пољу етнолингвистике, а проучавањем идиома истраживаћемо синхронијску везу између језика и менталитета српског народа, што је већ поље лингвокултурологије (Драгићевић Р.: 2010, 9).

Приликом разматрања придева с значењем боја и њиховог функционисања као атрибута, односно епитета у вези с именицом у именичким синтагамама, или с глаголом у фразеолошким изразима или идиомима, све уочене именичке, тј глаголске синтагме можемо тематски поделити на: а) човек, делови тела и емоционални односи, б) природа (биљке и животиње), в) време, делови дана, празници, г) артефакти, тј. човекови производи и д) топоними, хидроними, ветрови и сл. Ми ћемо се овом приликом ограничити само на човека и на његов психофизички свет. Као корпус за анализу узећемо синтагме и идиоме са придевима са значењем боје у РСАНУ и РМС, као и неких епских песама из Вукове збирке.

Наш задатак је да одредимо симболику боја с освртима на словенску митологију и на савремена тумачења боја са становишта психоанализе, онако како ју је у својим истраживањима користио Сретен Петровић. Потом ћемо издвајати лексичко-семантичке варијанте (ЛСВ) и у складу с тим одређивати механизме семантичких трансформација (МСТ), тј. начине и особине преношења значења полазећи, наравно, од номинационог значења. Напомињемо, да је овакав метод издвајања семантичког потенцијала користила већ Љ. Поповић у свом магистарском раду.² Користићемо се компонентном анализом задатих синтагми и идиома. Издвајамо следеће механизме семантичких трансформација: метафорички пренос према сличности боје, метафорични пренос према сличности доживљаја, метонимички пренос, позитивни емотивни доживљај, негативни емотивни доживљај и симболику боје (Поповић Љ.: 1991, 17). Одредићемо укупан семантички потенцијал назива за сваку боју, а преко семантичких потенцијала покушаћемо да упоредимо два дискурса: књижевноуметнички и унутар њега језик епике, с једне стране и поетски језик, с друге стране, и разговорни дискурс, с треће стране.

У раду ћемо се задржати на неким базичним називима боја у српском језику: беле, црне, жуте, плаве, црвене, зелене, али ћемо се бавити и неким називима боја које се користе претежно у књижевним текстовима или су по фреквенцији мање заступљени: *вран, златиан, мрк, модар, румен, сед и сребрн*.

Почећемо од *беле* боје. Бела боја је симбол светлости која на човека делује позитивно и умирујуће. „Не само фолклорни текстови, него и народни говори новијег времена указују на то да је придев бео, паралелно с придевом св(иј)етао, развио посебну метафоризовану семантику ... У стандардном српском језику су и дан данас присутни искази као остао је светла образа = ‚остао је морално неукалан‘ или осветлао је образ = ‚учинио је нешто врло часно, чему се сви диве‘ (Ивић М.: 1999, 8). Према мишљењима неких теоретичара симбола она представља разјашњење, чистоту, неповредивост, тугу (Петровић С.: 1994, 12).

Видећемо како она функционише на нашем корпусу. У синтагамама: *бели зуби, рука бијела, бијел образ, бјеле мишице, бијело лице, дјевојчица бела румена* издвајамо ЛСВ светао, а МСТ је метафорички пренос према сличности боје. У синтагамама из поетских текстова *бијеле душе* и *бела невиности* издвајамо ЛСВ ‚чедан‘, ‚невин‘, ‚безгрешан‘. У синтагамама: *бијели жишак, бела радост* ЛСВ су ‚до-

² У овом раду ми ћемо користити методолошки поступак и терминологију Људмиле Поповић у анализи грађе из српског језика, пре свега при обради примера из фолклорних текстова.

бар, исправан, позитиван. Заједничко за ове две групације синтагми је МСТ. У овом случају је то симболика боје. У синтагми *бијела усћа* употребљени епитет није у корелацији са стварном бојом ентитета. У овом случају је избледело или сасвим изгубљено значење. Придев *бео* се етимолошки највише ослања на индоевропска коренска образовања са значењем светлине, блеска, па је то вероватно условило позитивну конотацију ове синтагме и њено евентуално значење насмејана уста, а МСТ би у сваком случају био позитивни емотивни доживљај. Анализираћемо и тросложну синтагму *бела срећа девојачка*. ЛСВ не произилази само из именице, већ из споја одређеног придева с значењем боје и именице. ЛСВ у овом, као и у претходном случају, је ,срећан, ,весео, ,позитиван. У синтагми *бело грло* ЛСВ је ,леп, ,гласовит, ,еуфоничан. Заједнички МСТ за ове три скупине синтагми је позитивни емотивни доживљај. У термину *бела удовица*, који се често користи у колоквијалном говору, епитет има хиперболичну функцију и употребљен је ради ублажавања туге због привремене одсутности супружника. Епитет је овде употребљен у основном значењу. За синтагму *бијела вила Љ*. Поповић је издвојила маркер ,магијски' као ЛСВ и приметила да је ова ЛСВ везана искључиво за српски фолклор (Поповић Љ.: 1991, 110). За последње две синтагме можемо рећи да је симболика боје утицала на трансформацију значења.

Бела боја нам најбоље потврђује запажање да су стајаћи епитети у функцији типизације и конзервације лика и што је већи степен стереотипности јунака и његове телесности (косе, очију, грла, лица, руку, гласа итд.) већи је степен његове веродостојности и илустративности.

Архетипско, колективно-несвесно значење *црне* боје, по типологији Хајнриха Фрилинга, било би негација, туга (Петровић С.: 1994, 12). То је боја која у себи носи апсолутну таму и прва асоцијација је ноћ која на човека делује узнемирујуће. Вратићемо се нашем лексичком материјалу. Примарно значење синтагме *црне очи* и *црне обрве* је ,таман, боје угљена или чађи. Уколико за ЛСВ синтагме *црне очи* издвојимо сему ,леп, како је то урадила Љ. Поповић, МСТ би био позитивни емотивни доживљај (Поповић Љ.: 1991, 113). У народној поезији је честа варијација *чарне* и *црне очи*, нпр. „дође момче црна ока“ и „А под јелом рањени делија | чарно око Смиљанић Илија“. У синтагми *црне руке* издвојићемо за ЛСВ семе ,нечист, ,прљав, ,замазан' и као МСТ одредити метафорички пренос према сличности доживљаја. Ова синтагма може имати још даљу метафоризацију, рецимо у примеру *црне руке криминалца*, где означава непоштеног човека, злочинца. Уколико прихватимо ову претпоставку, МСТ би био негативни емотивни доживљај. Љ. Поповић у овом случају издваја за ЛСВ семе ,радан, ,вредан, а за МСТ одређује метонимички пренос (Поповић Љ.: 1991, 114). За пример ових ЛСВ можемо узети народну пословицу: „У ратара црне руке, а бела погача“. Овај придев показује и извесну контрадикторност у погледу МСТ, јер поред позитивног емотивног доживљаја који налазимо у синтагми *црне очи*, учожавамо и негативни емотивни доживљај у синтагмама претежно из разговорног језика: *црни животи, сужањ црни, црна биједа, црна сиротиња, црни Вукадин* (обично у вокативу) и идиому *црни Циганин*. Исти тај МСТ налазимо и у синтагмама из поетског говора *црни грех, црне слушње*, где за ЛСВ издвајамо семе ,неповољно, ,негативно. У синтагми *црно срце* за ЛСВ издвојићемо семе ,зло, ,искварено, а за МСТ симболику боје. У синтагми *црни калуђер* за МСТ узећемо метонимички пренос, јер смо као ЛСВ издвојили сему обучен у црно одело.

Придев *врац* је синонимска варијанта придева *црн*, тј. „боје угљена или гара“, и функционално је употребљен пре свега у језику фолклора, а одатле је

пренет и у поетски језик. Ограничене је маркираности и то на обојеност длаке (*врана коса, врани ћерчин*) и на обојеност очију (*врано око*).

Уколико боје посматрамо из угла присуства у њима количине светлости, за *жутицу* бисмо могли рећи да има највише светла или белог и то 75% (Петровић С.: 1996, 74). Са становишта колективно-несвесног њу карактерише повезивање (са боговима и људима) и заједништво (Петровић. С. 1994: 12). Жута боја се „асоцира са сунчевом светлошћу и златом, са жутиим цвећем и са зрелом пшеницом“ (Шуберт Г.: 2001, 70). Приметили смо присуство ове боје у трима синтагмама. У синтагми *жутиа коса* она се јавља без метафоричног преноса, у примарном значењу и означава „боју лимуна, жуманцета и сламе“ (РСАНУ). У терминима *жутиа раса, жутии народи* МСТ је метонимички пренос изведен из семе боје коже.

Већ смо напоменули да се жута боја готово увек асоцијативно повезује са *златином*. У синтагми *златина коса* ЛСВ гласила би „светлија“ него прототип, плава, жута боја, док би МСТ био метафорични пренос према сличности боје. За златну боју можемо да кажемо да је одликује позитивни емотивни доживљај. То важи за примере *златина беба*, где су ЛСВ мио, симпатичан, сладак, *златина душа*, где су ЛСВ „добар“, „благ“, „племенит“, „човечан“ и за примере *златини кум, златина снаха*, где су ЛСВ „добри“, „драги“, „мили“. Примери су претежно везани за разговорни језик.

Плава боја припада тамним бојама. Удео светлости је свега 25% (Петровић С.: 1996, 74). Архетипско значење јој се односи на логос и пнеуму (виши тип законитости) (Петровић С.: 1994, 12). Синтагма *плаве очи* је употребљена у номинационом значењу. Као ЛСВ у овом случају узета је сема боја ведрога неба или мора. За синтагму *плава коса* издвојена је ЛСВ блед, „жућкаст“, „нажут“. Синтагма је такође употребљена у номинационом значењу. О феномену плаве косе можемо више пронаћи у радовима М. Ивић (Ивић М.: 1995, 81). За израз *плава крв* као доминантну можемо издвојити ЛСВ „редак“, „таман“, а МСТ је метонимички пренос. Код ове боје можемо приметити занимљиву појаву енантосемије, тј појаве да „поједини придеви са значењем боје у свом семантичком потенцијалу садрже ЛСВ које теже различитим естетским половима – позитивном и негативном“ (Поповић Љ.: 2001, 20), јер овде налазимо сукобљавање значења *блед* из синтагме *плава коса* и *таман* из синтагме *плава крв*.

Израз *модар* је лексичко образовање које постоји само у српском језику и њему је еквивалентан израз ултрамарин у сликарској терминологији. Опште архетипско значење ове боје гласило би ум, поредак, верност (Петровић С.: 1994, 11). За модру боју резервисана су само два значења. Номинационо значење ове боје гласило би „тамноплав“, „затвореноплав“. У новије време ова се боја „почела специјализовати за исказивање боје убоја, промрзлина, болесничког и мртвачког сиво-плавичастог бледила“ (Ивић М.: 1995, 71). У том контексту налазимо изразе из поетског и разговорног језика: (*бићии*) *исход очију модар, (бићии) мршав и модар, оцружии се модар*. Од МСТ овде је деловао негативни емотивни доживљај.

Да је придев *сињи* у маргинализованом употреби, потврђује и наш корпус, који садржи само један израз за овај придев. То је *кукавац сињи* који се користи најчешће у обраћању. М. Ивић објашњава маргинализованост употребе овог придева чињеницом да је реч *сињи* „врло рано постала одредба која појаве детерминише као злослутне, или злокобне, или злосрећне“ (Ивић М.: 1995, 70). ЛСВ „таман“, „мрк“, „дрн“ у изразу *кукавац сињи* условили су значење „јадан, кукаван, несрећан, жалосан“ (РМС). МСТ је у овом случају метафорични пренос по

сличности доживљаја. Том аналогijом формирао се и идиом *сиња кукавица*, где симболично значење и злослутност боје појачава и именица која је по народном веровању весник несреће и жалости, па тако долазимо до значења идиома: ,несрећна, јадна, бедна, кукавна особа‘.

Црвено и зелено важе за комплементарне боје и одражавају златну средину у поретку боја. Код њих је успостављена равнотежа у погледу количине светлости или белог, јер обе боје садрже 50% светла (Петровић. С.: 1996, 74). *Црвено* у систему архетипова симболише ватру, крв, љубав (Петровић С.: 1994, 11). У сфери човекове телесности, придев црвен се јавља у нашем корпусу само у примеру *црвена коса* и тада она носи значење риђ, боје рђе. Исти тај пренос присутан је у колокацијама придева *румен*, који се јавља као чешћа синонимска варијанта придева црвен у фолклорним описима: *румено лице (као јабука)*, *румена девојка* и у полусложеници *румен-крв*.

Зелена боја у систему архетипова симболише поновно рађање, животну радост и наду (Петровић С.: 1994, 11). У синтагми *зелено око* придев је употребљен у номинативном значењу. ЛСВ је леп, боје лишћа или траве. Преносно значење оцене је позитивни емотивни доживљај. Као и код придева плав, и овде налазимо на појаву енантосемије, јер у синтагмама из поетског језика: *зелени смијех*, *зелена зависити*, *зелена пожура*, и у изразима *зелен од љушине*, *зелен у лицу*, *зелен од једа* као преносно значење оцене уочавамо негативни емотивни доживљај. Полазне семе за процену преносног значења оцене су ,ружан‘, ,једак‘, ,заједљив‘, ,пакостан‘. Поред тога, зелена боја асоцира на младост, неискуство, наивност и то се види у изразима *зелена кћер*, *зелени регрути*. МСТ је метафорички пренос према сличности доживљаја. Природна је веза између сема младост и неискуство и зелене боје, јер на такав однос упућује вегетациони период раног пролећа као симбола почетка новог живота, али је загонетка зашто баш говорници српског језика концептуализују идиоме *зелен у лицу*, *зелен од љушине* и *зелен од беса* овом бојом, кад стварна пигментација боје коже ни при доживљавању негативних емоција није зелена.

У домену колективно-несвесног *сиво* се асоцијативно повезује са сенком и њеним преовладавањем (Петровић С.: 1994, 12). То је боја која по својој обојености припада тамном спектру боја, али наша језичка анализа не показује да је ова боја носилац негативног семантичког потенцијала који по правилу имају тамне боје. У синтагми *сива влас* овај придев се појављује у основном, номинативном значењу које гласи ,боје пепела‘ (РМС). Код идиома *сива еминенција*, честог у разговорном језику и бирократском стилу, уочљива нетранспарентност и неутралност колорита сиве боје условили су формирање идиома са овим придевом као главном компонентом. Метафорички пренос према сличности доживљаја одредили су значење овог идиома: ,личност која врши велики утицај, али се држи неупадљиво, повучено‘.

Придев *сребрн* у комбинацији са телесним карактеристикама налазимо само у поетском језику. ЛСВ боје сребра утиче да за процену преносног значења одредимо метафорички пренос према сличности боје у синтагми *сребрно тело*. Преносно значење у синтагмама *сребрн глас* и *сребрна душа* је метонимични пренос. ЛСВ за прву синтагму су ,леп‘, ,еуфоничан‘, ,милозвучан‘, а за другу ,племенит‘, ,вредан‘.

Придев *бео* добија колокацијску варијанту *сед*, кад се односи на обојеност косе, нпр. *сиједе власи*. Метонимички пренос наилазимо у синтагми *сиједо лице*, *сед господарин*. Придев *с(и)јед* употребљен је у синонимском односу са придеви-

ма *стар* и *даван* у синтагмама *пошћена* и *сиједа старости* и *седа прошлости* да би се интензивирао израз у поетском дискурсу и да би се избегла плеонастичност. Наш скромни корпус потврђује мишљење Љ. Поповић да је придев *сед* маркиран пре свега за обележавање боје длаке и због ограничене сфере употребе слабо фреквентан, тим пре што је врло често замењен придевом *бео*, нарочито у фолклору (Поповић Љ.: 1991, 111).

Придев *мрк* носи значење у РСАНУ: „који је тамне боје, тамносив, тамно-смеђ; загасит, таман; црн“ и може се употребљавати за обележавање обојености тена (нпр. *мрка љуш*, *мрки Циганин*), али је његова чешћа употреба за обележавања нечијег карактера, нарави, расположења. Наравно, у тим примерима као МСТ издавајмо негативни емотивни доживљај, јер је придев *мрк* квалитативно обележје нечије мрачне, туробне, суморне нарави, зле ђуди, нерасположености или љутитости (нпр. *мрк* и *ћушљив човек*, *мрки* и *пошучени људи*, *мрк* и *лукав човек*; *мрко чело*, *мрко лице*, *мрки поздрав*, *мрки осмех*). У нашем корпусу бележимо и два израза из фолклора: *мрки Власи* и *мрки Црногорци*. Значење ових синтагми одредили су ЛСВ „љут“ и „жесток“. *Мрка* боја једино у фолклору има позитивну обојеност и то најчешће као обележје колективног јунака, нпр. „*мрки Вуче*, *подигни бркове*“. Она тада означава његову епску снагу, херојство и убојитост његовог оружја, што је изузетно пожељно за епског јунака. За разлику од ње, у поетском тексту она буди емоције негативне конотације, које су најчешће везане за симболику изразито тамне боје.

Наше истраживање потврђује и закључке до којих је дошла Људмила Поповић у својим опширним истраживањима ове појаве на српском, руском и украјинском материјалу (Поповић Љ. 1991; Поповић Љ. 1991а). Навешћемо још неке наше закључке. Количина светлости које боје носе у себи условљава да све боје поделимо на тамне и светле, а ова подела условљава и њихов семантички потенцијал који се креће од позитивног ка негативном полу. Наш лексички материјал је показао да ту долази и до извесних преклапања. Рецимо, код придева *црн* наилазимо на примере *црне очи* = „лепе очи“ и *црне руке* са метафоричком транспозицијом „замазане, прљаве руке“ или „непоштене, грешне руке (криминалца, зликовца)“. Сива боја је једина у тамном спектру боја која нема негативни семантички потенцијал, мада би неки богатији лексички корпус показао можда неке другачије резултате. Ова појава нас доводи и до појаве енантосемије коју налазимо код плаве и зелене боје, нпр. *плава коса* = „бледа, светла коса“ и *плава крв* = „тамна, ретка крв“, као и *зелене очи* = „лепе очи“ и *зелени см(и)ех* = „ружан, заједљив смех“. Сребрну боју налазимо само у поетском језику, а *мрка* је чешћа у поетском језику, него у језику фолклора, а када се употребљава у епској песми најчешће је део описа колективног јунака.

У раду смо се бавили придевима са значењем боје у колокацијским односима са именицама у именичким синтагмама и честим идиомима. Обрађивали смо језик фолклора, књижевноуметнички стил и разговорни дискурс. Због немогућности да увек прецизно проценимо механизам преносног значења у поетском језику због слободе комбиновања придева са значењем боје и именица које означавају човекове психофизичке карактеристике, бавили смо се претежно одређивањем МСТ у језику фолклора и идиомима који припадају различитим језичким стиловима, а највише разговорном. Боје у језику фолклора имају поливалентну улогу. Приметили смо да боја у језику фолклора има најчешће улогу типизације описа. Наизглед оскудан и сведен само на колористичку датост, тако употребљен опис епског јунака има функцију петрификације његовог лика. Боја има

и функцију хипертрофирања особина епског јунака, како ка позитивном, тако и ка негативном семантичком полу (*девојчица бела румена, бело грло, бијела уста, румено лице, црне руке*). Такође, она кроз опис телесности јунака антиципира и злослутност догађаја (*мрки Власи, мрки Црногорци*). Истраживање је такође показало да врло често долази до међустилске интерференције. Дешава се да разговорни језик преузима стереотипне изразе из епске и лирске народне поезије. Опет, и у уметничком језику, пре свега у прози, јављају се устаљени изрази преузети из народног, разговорног језика. То је пре свега случај са прозним реалистима из XIX века, који су и тематски и стилски неговали народни језички израз.

Литература

- Драгићевић Р. 2010. - Драгићевић, Рајна, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2010.
- Ивић М. 1994 - Ивић, Милка, *Плава боја као лингвистички проблем*, ЈФ L, 1994.
- Ивић М. 1999. - Ивић, Милка, *Бело као лингвистички и културолошки проблем*, ЈФ LV, 1999.
- Петровић С. 1994. - Петровић, Сретен, *Симболика боја*, Фолклор у Војводини, Београд, 1994.
- Петровић С. 1996. - Петровић, Сретен, *Естетика*, Чигоја штампа, Београд, 1996.
- Поповић Љ. 1991. - Поповић, Људмила, *О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору*, ЗМСС 41, Нови Сад, 1991.
- Поповић Љ. 1991а - Поповић, Људмила, *Семантички појеницијал назива за боје у руском, украјинском и српскохрватском језику* (На материјалу фолклора XIX в.), Филолошки факултет, Београд, 1991.
- Поповић Љ. 2001. - Поповић, Људмила, *О пројекцијском и стереотипном начину концептуализације боја у језику* (На примеру словенског фолклора), Кодови словенских култура 6, Београд, 2001.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевнога језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967-1976.
- РСАНУ: *Речник српског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1959-2007.
- Шуберт Г. 2001. - Шуберт, Габриела, *Боје као средство оријентације код Словена*, Кодови словенских култура 6, 2001.

COLORS AND HUMAN AND HIS PSYCHOPHYSICAL WORLD

Summary

With this paper we want to point out how rich is semantic potential of nominations for the colors in the three domains of use: in the language of folklore, poetic language and conversational language, where we have established expressions, terms and idioms. We will limit ourselves only to the human and his psychophysical world. Therefore we will use the method of separation of lexical-semantic variants and determination of mechanisms of semantic transformations. Prototypicality and symbolism of colors will be determined in relation to contemporary interpretations of color from the standpoint of psychoanalysis and with references to Slavic mythology.